

Joanna ROGALSKA*

Znaczenie podatku od nieruchomości w dochodach podatkowych miasta Kielce

The importance of property tax in the tax revenues of Kielce city

Streszczenie: Prawidłowe funkcjonowanie społeczności lokalnej jest zdeterminowane odpowiednio wysokimi wpływami finansowymi do budżetu. Jednym z podstawowych dochodów gminy jest majątkowy podatek od nieruchomości, którego ostateczna konstrukcja może być kształtowana przez uprawnione organy gminy. Celem artykułu jest przedstawienie, jakie znaczenie w budżecie miasta Kielce posiadały wpływy z podatku od nieruchomości.

Słowa kluczowe: podatek od nieruchomości, gmina, dochody

Abstract. The correct functioning local community are determined by high financial influences to budget. The one of basic community incomes is the property tax, which the final construction can be shaped through community organs. The aim of the paper is presentation of the importance estates taxes of incomes of Kielce city.

Key words: property tax, community, incomes

Received: 03.2016

Accepted 06.2016

* dr, Instytut Prawa, Ekonomii i Administracji, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

WSTĘP

Podatek od nieruchomości jest jednym z dochodów budżetów gminnych. Regulowany jest on przepisami ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych [Dz. U. 1991, nr 9 poz. 31 ze zm.]. Formalnie daninę tą należy zaliczyć do podatków typu majątkowego [Kosikowski, Ruśkowski (red) 2003, 587-588; Etel, Liszewski 2002, 5-11], chociaż w niektórych sytuacjach wykazuje cechy podatku przychodowego (sięga do dochodu rzeczywistego lub domniemanego w toku jego tworzenia w sposób wstępny) czy konsumpcyjnego (gdy przedmiotem podatku jest budynek mieszkalny czy działka rekreacyjna) [Hanusz 2009, 25].

Znaczenie podatku od nieruchomości w budżecie jest warte rozważań z uwagi na możliwość oddziaływania na gospodarkę terenu oraz płynące z tego tytułu dochody. Dlatego też zajmuje on szczególne, priorytetowe miejsce w lokalnym systemie podatkowym. Będąc źródłem dochodów własnych większości gmin, podatek od nieruchomości pełni również dwie funkcje - fiskalną i stymulacyjną. Jako dochód zasilający w całości budżet gminy, umożliwia organom samorządu terytorialnego realizację zadań wyznaczonych przez ustawodawcę. Jednocześnie, w wyniku uprawnienia gmin do różnicowania stawek podatkowych lub wprowadzania zwolnień, daje im możliwość oddziaływania na rozwój lokalny, m.in. przyciągania inwestorów zewnętrznych, pobudzania przedsiębiorczości i tym samym rozwiązywania trudnych problemów na lokalnym rynku pracy [Grabowiecka, Słodowa-Hełpa, 133]. Zatem prowadzenie odpowiedniej polityki dotyczącej tego podatku przez władze lokalne jest bardzo istotne.

Celem artykułu jest analiza wielkości wpływów z podatku od nieruchomości na tle innych dochodów w latach 2005-2015.

ELEMENTY KONSTRUKCJI PODATKU OD NIERUCHOMOŚCI

Zgodnie z przepisami ustawy o podatkach i opłatach lokalnych podatek od nieruchomości dotyczy: gruntów, budynków lub ich części oraz budowli lub ich części związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej. Mimo, że ustawodawca nie zawarł w ustawie definicji gruntu, to pojęcie to ma swoje znaczenie prawne, uregulowane w kodeksie cywilnym [art. 46 § 1, ustawy Kodeks Cywilny]. Należy tu zaznaczyć, że do gruntów nie zalicza się budynków, które są trwale z nimi związane. W takiej sytuacji grunty i budynki, któ-

re stanowią jedną nieruchomość nie stanowią łącznego przedmiotu podatku. Odrębnie opodatkowany jest grunt (również ten położony pod budynkiem) oraz odrębnie sam budynek. Natomiast w odniesieniu do budynków i budowli na potrzeby podatku od nieruchomości ustawodawca zdefiniował oba terminy [art. 1a, ustawy o podatkach i opłatach lokalnych]. W tych przypadkach następuje jednak odesłanie do prawa budowlanego, co wiąże normy prawa podatkowego z innymi dziedzinami prawa.

Podmiotem zobowiązanym do zapłaty podatku od nieruchomości są osoby fizyczne, osoby prawne, jednostki organizacyjne, w tym spółki nie posiadające osobowości prawnej jeżeli są [art. 3, ustawy o podatkach i opłatach lokalnych]:

- 1) właścicielami nieruchomości lub obiektów budowlanych z zastrzeżeniem że gdy przedmiot opodatkowania znajduje się w posiadaniu samoistnym obowiązek w tym zakresie ciąży na posiadaczu samoistnym;
- 2) posiadaczami samoistnymi nieruchomości lub obiektów budowlanych;
- 3) użytkownikami wieczystymi gruntów;
- 4) posiadaczami nieruchomości lub ich części lub obiektów budowlanych lub ich części stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego jeżeli posiadanie: a) wynika z umowy zawartej z właścicielem, Agencją Nieruchomości Rolnych lub innego tytułu prawnego, za wyjątkiem posiadania przez osoby fizyczne lokali mieszkalnych nie stanowiących odrębnych nieruchomości; b) bez tytułu prawnego, z zastrzeżeniem że gdy obowiązek podatkowy dotyczy przedmiotu podatku wchodzącego w skład zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa lub w zarządzie Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe to ciąży on odpowiednio na jednostkach organizacyjnych Agencji Nieruchomości Rolnych i jednostkach organizacyjnych Lasów Państwowych, które faktycznie władają tymi nieruchomościami lub obiektami budowlanymi.

Tak szeroka definicja przedmiotu podatku pozwala na objęcie podatkiem od nieruchomości posiadaczy tych nieruchomości, bez względu na to czy są oni ich właścicielami, czy nie.

Kolejnym elementem konstrukcyjnym podatku od nieruchomości jest podstawa opodatkowania – „ilościowo lub wartościowo skonkretyzowany przedmiot podatku” [Gomułowicz, Małecki 1998, 87]. Na mocy ustawy podstawa opodatkowania jest określona inaczej dla każdego z przedmiotów podatku: dla gruntów powierzchnia wyrażona w m² lub ha, dla budynków lub ich części powierzchnia użytkowa wyrażona w m² zaś dla budowli lub ich części wartość przyjmowana na potrzeby obliczenia amortyzacji na początku roku podatkowego. Należy tu zaznaczyć, że zastosowanie formy opodatkowania według powierzchni w literaturze przedmiotu budzi wiele kontrowersji. W odniesieniu podatku od nieruchomości wysokość daniny nie zależy np. od lokalizacji nieruchomości (co ma wpływ na wartość tej nieruchomości – czyli podatnik posiadający nieruchomość w centrum miasta ponosi taki sam wymiar podatku jak podatnik posiadający nieruchomość o tej samej powierzchni zlokalizowaną na obrzeżach miasta, mimo że wartości tych nieruchomości znacznie się od siebie różnią [Gomułowicz, Małecki 1998, 509]).

Stawki podatku od nieruchomości są zróżnicowane i zależą od rodzaju nieruchomości (obiektu budowlanego) oraz sposobu jego wykorzystania. W ustawie znajduje się tylko informacja dotycząca jedynie stawek maksymalnych wyrażonych: kwotowo (waloryzowane co roku) oraz procentowo. Natomiast ostateczną wielkość stawki w gminie – nie większą od stawki maksymalnej – w drodze uchwały przyjmuje rada gminy. Gdyby w gminie nie podjęto stosownej uchwały dotyczącej wielkości stawek podatkowych obowiązują stawki uchwalone przez radę gminy z roku poprzedniego.

Wysokość stawek podatku od nieruchomości dla gruntów i budynków przedstawia tabela 1. Górne granice stawek są waloryzowane co roku, jednak stopień podwyższenia stawki zależy od wskaźnika inflacji w okresie

dwóch pierwszych kwartałów roku¹, w którym stawki ulegają zmianie w stosunku do roku poprzedniego [Etel 2012, 282].

Tabela 1. Stawki ustawowe – maksymalne - w podatku od nieruchomości w latach 2005-2014

Lata*	2005	2008	2011	2014	2005/ 2014
	zł				%
Grunty					
1. związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, bez względu na sposób zakwalifikowania gruntów i budynków	0,66	0,71	0,80	0,89	34,85
2. pod jeziorami, zajęte na zbiorniki wodne retencyjne lub elektrowni wodnych	3,52	3,74	4,15	4,56	29,55
3. pozostałe, w tym zajęte na prowadzenie odpłatnej statutowej działalności pożytku publicznego przez organizacje pożytku publicznego	0,32	0,35	0,41	0,46	43,75
Budynki					
1. mieszkalne	0,54	0,59	0,67	0,74	37,04
2. związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej oraz od budynków mieszkalnych lub ich części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej	17,98	19,01	21,05	23,03	28,09
3. zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie obrotu kwalifikowanym materiałem siewnym	8,37	8,86	9,82	10,75	28,43
4. zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie udzielania świadczeń zdrowotnych	3,61	3,84	4,27	4,68	29,64
5. pozostałych, w tym zajętych na prowadzenie odpłatnej statutowej działalności pożytku publicznego przez organizacje pożytku publicznego	6,01	6,37	7,06	7,73	28,62
* ponieważ zmiany stawek nie były wysokie w tabeli podano stawki waloryzowane co trzy lata					

Źródło: opracowanie własne na podstawie obwieszczeń Ministra Finansów w sprawie górnych granic stawek w podatkach i opłatach lokalnych

Na przestrzeni lat 2005-2014 stawki kwotowe w podatku od nieruchomości wzrosły średnio o 30% (największy wzrost w przypadku gruntów wyniósł 43,75% dla gruntów pozostałych, oraz 37,04% dla budynków mieszkalnych). Niezmienna jest natomiast stawka za budowlę, która wynosi 2%.

¹ Wskaźnik cen towarów i usług ustalany jest na podstawie komunikatu Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego, nie później niż 20 dni od dnia zakończenia drugiego kwartału.

W odniesieniu do stawek maksymalnych, w tabeli 2 zostały zamieszczone informacje dotyczące stawek podatkowych obowiązujących w Kielcach. W odniesieniu do gruntów i budynków Rada Gminy Miasta Kielce wprowadziła jeszcze dodatkowo przedmiotowe zróżnicowanie stawek (co jest zgodne z prawem, nie-dopuszczalne jest jedynie różnicowanie stawek dla określonych grup podatników).

Z danych zamieszczonych w tabeli 2 wynika, że zarówno grunty i budynki związane z działalnością gospodarczą związane są z koniecznością zapłacenia wyższego podatku, niż pozostałe. O ile w przypadku gruntów stawka podatku dotycząca gruntów związanych z prowadzoną działalnością była dwukrotnie większa, niż dla pozostałych gruntów (z wyjątkiem działalności związanych z produkcją wyrobów piekarniczych, cukierniczych na powierzchni do 300 m² oraz w zakresie naprawy obuwia oraz naprawy zegarków), to w przypadku budynków lub ich części zróżnicowanie było znacznie większe. Budynki związane z działalnością gospodarczą w analizowanym okresie opodatkowane były stawką ponad trzydziestokrotnie wyższą niż pozostałe budynki.

Tabela 2. Stawki w podatku od nieruchomości w Kielcach w latach 2005-2014

Lata*	2005	2008	2011	2014	2005/ 2014
	zł				%
Grunty					
1. związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, bez względu na sposób zakwalifikowania gruntów i budynków	0,57	0,71	0,76	0,76	33,33
1. zajęte na prowadzenie działalności gospodarczej, bez względu na sposób zakwalifikowania w ewidencji gruntów i budynków w zakresie kultury fizycznej i sportu, w tym służących do uprawiania sportów zimowych położonych przy stokach narciarskich	-	0,63 0,25	0,38	0,38	-
2. związane z udzielaniem świadczeń zdrowotnych w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej, zajętych przez podmioty udzielające tych świadczeń: - udzielanie świadczeń zdrowotnych na powierzchni powyżej 10 000 m ²	-	0,71 0,25	0,76 0,25	0,76 0,25	7,04 0
3. zajęte na prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie produkcji wyrobów piekarniczych, cukierniczych na powierzchni do 300 m ²	-	-	0,38	0,38	0

4. zajęte na prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie naprawy obuwia oraz naprawy zegarków	-	-	0,38	0,38	0
6. pod jeziorami, zajęte na zbiorniki wodne retencyjne lub elektrowni wodnych	1,69	3,74	4,33	4,33	156,21
7. pozostałe, w tym zajęte na prowadzenie odpłatnej statutowej działalności pożytku publicznego przez organizacje pożytku publicznego	0,20	0,35 0,20	0,35	0,35	75,00
8. położone na terenie ochrony pośredniej w strefie ochronnej ujęcia wody	-	0,05	0,05	0,05	0
Budynki					
1. mieszkalne	0,47	0,59	0,59	0,59	25,53
2. związane z prowadzeniem działalności gospodarczej oraz od budynków mieszkalnych lub ich części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej	17,22	17,65	20,36	20,36	18,23
3. zajęte na prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie kultury fizycznej i sportu, w tym służących do uprawiania sportów zimowych położonych przy stokach narciarskich	-	9,00 7,00	10,18	10,18	-
4. związane z udzielaniem świadczeń zdrowotnych w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej, zajętych przez podmioty udzielające tych świadczeń: - udzielanie świadczeń zdrowotnych na powierzchni powyżej 2700 m ²	3,46	3,84	4,11	4,11	18,76
	-	1,35	1,35	1,35	0
5. zajęte na prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie produkcji wyrobów piekarniczych, cukierniczych na powierzchni do 300 m ²	-	-	10,18	10,18	-
6. zajęte na prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie naprawy obuwia oraz naprawy zegarków	-	-	10,18	10,18	-
7. zajęte na prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie obrotu kwalifikowanym materiałem siewnym	8,00	4,00	4,28	4,28	-46,50
8. pozostałe, w tym zajęte na prowadzenie odpłatnej statutowej działalności pożytku publicznego przez organizacje pożytku publicznego	5,67	6,37	6,82	6,82	20,28
* ponieważ zmiany stawek nie były wysokie w tabeli podano stawki waloryzowane co trzy lata					

Źródło: opracowanie własne na podstawie uchwał Rady Miasta Kielce za lata 2002-2011

Ważną determinantą wydajności fiskalnej podatku od nieruchomości jest zatem struktura gruntów oraz budynków lub ich części. Oznacza to, że wpływy do budżetu będą znacznie wyższe, gdy w gminie będą przeważały grunty i budynki przeznaczone do działalności gospodarczej. Natomiast w przypadku gmin, gdzie większość nieruchomości służy do celów innych niż działalność (np. do celów mieszkalnych), wpływy z tytułu podatku od nieruchomości są dużo mniejsze.

ZNACZENIE PODATKU OD NIERUCHOMOŚCI W DOCHODACH PODATKOWYCH MIASTA KIELCE

Zadaniem tej części pracy jest weryfikacja hipotezy, mówiącej o tym, że podatek od nieruchomości jest jednym z kluczowych i najbardziej stabilnych źródeł dochodów podatkowych w mieście Kielce. Wysokość wpływów z tego podatku różni się w zależności od gminy i zależy od: wysokości stawek, które ustala rada miasta, liczby podatników w gminie oraz wartości budowli. Jednakże w przeciwieństwie do gmin wiejskich, gdzie przeważają dochody z tytułu podatku rolnego i leśnego, w gminach miejskich we wpływach z podatków dominuje podatek od nieruchomości. Przedmiotem badania jest podatek od nieruchomości w mieście Kielce. Analizując tabelę 1 i 2 można zauważyć, że w mieście Kielce przyjęto stawki niższe niż maksymalne². Takie działanie oznacza, że podatek od nieruchomości nie jest traktowany głównie jako źródło dochodów budżetowych, ale również jako instrument oddziaływania na przedsiębiorców (działalności związanych: z produkcją wyrobów piekarniczych, cukierniczych na powierzchni do 300 m², z naprawą obuwia oraz naprawą zegarków czy wreszcie działalnością gospodarczą w zakresie kultury fizycznej i sportu). Ustalenie stawek na niższym poziomie może zwiększyć konkurencyjność gminy i zachęcić potencjalnych przedsiębiorców do inwestycji w tym, a nie innym miejscu. Tym bardziej, że miasto Kielce, nie jest jednym z wiodących ośrodków miejskich w Polsce (tj. Warszawa, Kraków, Wrocław, Gdańsk czy Poznań) oraz jako stolica regionu zaliczanego do ściany wschodniej albo inaczej Polski B, nie może pozwolić sobie na stosowanie stawek maksymalnych, gdyż spowodowałoby to odpływ potencjalnych inwestorów do bardziej zamożnych części Polski.

² W odróżnieniu od Kielc duże miasta Polski, tj.: Warszawa, Wrocław, Gdańsk czy Poznań w latach 2010-2014 ustaliły swoje stawki w podatku od nieruchomości na poziomie maksymalnym.

Ponadto duży udział budynków i gruntów przeznaczonych do prowadzenia działalności gospodarczej w strukturze nieruchomości, jest w stanie zrekomensować zastosowanie niższych stawek i zapewnić wyższe dochody podatkowe w gminie. Warto tu również zaznaczyć, że może to rodzić większą liczbą nowych inwestycji, co skutkuje powstaniem potencjału rozwojowego, który przynosi korzyści mieszkańcom (wzrost dochodów, spadek bezrobocia, lepsze zaspokojenie potrzeb) [Grabowiecka 2008, 65].

Na potrzeby opracowania określono grupę podatków lokalnych, do których poza podatkiem od nieruchomości zalicza się: podatek rolny, podatek leśny, podatek od środków transportowych, podatek od spadków i darowizn, podatek od czynności cywilnoprawnych oraz podatek od działalności gospodarczej opłacanej w formie karty podatkowej. Grupa dochodów podatkowych to suma podatków lokalnych i udziału w podatkach państwowych (podatku dochodowym od osób fizycznych oraz podatku dochodowym od osób prawnych). Struktura dochodów podatkowych została zawarta w tabeli 3.

Tabela 3. Dochody podatkowe miasta Kielce w latach 2008-2014

	2008			2011			2014		
	w tys. zł	na mieszkańca	%	w tys. zł	na mieszkańca	%	w tys. zł	na mieszkańca	%
Dochody podatkowe	310 384,3	1513,38	100	307 602,98	1524,18	100	344 419,1	1731,99	100
Wpływy z podatków lokalnych	107 968,0	526,43	34,79	102 879, 31	509,77	33,4	113 017,0	568,33	32,8
Podatek od nieruchomości	83 862, 47	408,90	27,02	84 636,08	419,37	27,51	97 031,73	487,95	28,17
Podatek rolny	251,26	1,23	0,08	157, 50	0,78	0,05	314,12	1,58	0,09
Podatek leśny	35,12	0,17	0,01	35,79	0,18	0,01	42,61	0,21	0,01
Podatek od środków transportowych	5 726,48	27,92	1,84	5 526,48	27,38	1,80	5 537,58	27,85	1,61
Podatek od spadków i darowizn	1 025,81	5,00	0,33	1 052,13	5,21	0,34	1 190,58	5,99	0,35
Podatek od czynności cywilnoprawnych	16 497,03	80,44	5,32	11 033,82	54,67	3,59	8 451,80	42,50	2,45
Podatek od działalności gospodarczej opłacany w formie karty podatkowej	569,81	2,78	0,18	437,48	2,17	0,14	448,58	2,26	0,13

Źródło: Sprawozdania z wykonania budżetu miasta Kielce z lat 2008, 2011, 2014

Podatek od nieruchomości to główne źródło wpływów z podatków lokalnych miasta Kielce i jedno z najważniejszych w dochodach podatkowych ogółem. W badanym okresie udział tego podatku we wpływach z podatków lokalnych wyniósł odpowiednio: 77,67% w 2008 roku, 82,3% w 2011 roku

oraz 85,8% w 2014 roku. Natomiast jego udział w dochodach podatkowych kształtuje się średnio na poziomie 27-28%. Również wysokość wpływów z tytułu podatku rośnie w badanym okresie. Jednakże na wysokość dochodów z podatku od nieruchomości w przeliczeniu na mieszkańca składa się nie tylko bezwzględny wzrost wpływów z podatku ale również malejąca liczba ludności. Mimo tego podatek od nieruchomości w przeliczeniu na mieszkańca jest najwyższym źródłem dochodu z tytułu podatków lokalnych (tabela 3).

Tendencja wzrostowa wpływów z podatku od nieruchomości może potwierdzić, że w mieście Kielce jest to stabilne źródło dochodu. W przeciwieństwie do wpływów z tytułu udziału w podatkach dochodowych, które to stanowią największą część dochodów podatkowych, wpływy z podatku od nieruchomości nie są uzależnione od sytuacji gospodarczej kraju. O ile zmiana koniunktury ma wpływ na wysokość dochodów, a zarazem na wielkość wpływów z podatków dochodowych, o tyle wpływy z podatku od nieruchomości zależą głównie od stawki podatku ustalonej przez radę gminy oraz powierzchni gruntów i budynków.

W badanym okresie wzrost wielkości wpływów z podatku od nieruchomości spowodowany był między innymi: zwiększeniem podstawy opodatkowania w związku z zakończeniem nowych inwestycji handlowo-usługowych i mieszkaniowych w Kielcach, podwyższeniem stawek podatkowych jak również wzrostem budowl.

PODSUMOWANIE

Podatek od nieruchomości jest podatkiem lokalnym, a zarazem bardzo ważnym źródłem dochodów podatkowych gmin. Władztwo podatkowe w jego zakresie mają organy gminy. W przeciwieństwie do podatków dochodowych, podatek od nieruchomości nie zależy od indywidualnej sytuacji podatnika: jego sytuacji majątkowej czy możliwości płatniczych.

Analiza sprawozdań z wykonania budżetu miasta Kielce pozwoliła na pozytywne zweryfikowanie hipotezy mówiącej o tym, że wpływ z podatku od nieruchomości to jedno z najważniejszych i najbardziej stabilnych źródeł dochodów miasta Kielce. Wykazano, że wpływy z podatku od nieruchomości stanowią ok. 28% wszystkich wpływów podatkowych, a jego wysokość wzrasta z roku na rok.

Podatek od nieruchomości może być ważnym instrumentem polityki fiskalnej gmin. Jeżeli jest ona prowadzona w sposób właściwy, może wpływać

na kształtowanie wpływów z tego podatku. W mieście Kielce można zauważyć, że wpływy z tego podatku są zarówno stabilnym źródłem dochodu. Jednakże jest on również wykorzystywany do stymulowania przedsiębiorczości, o czym świadczy ustalanie stawek podatkowych na poziomie niższym niż stawki maksymalne. Takie działanie może być zachętą do lokalizowania działalności i inwestowania w Kielcach. Należy tu jednak podkreślić, że wysokość podatku od nieruchomości jest jednym z wielu czynników, które składają się na decyzje potencjalnych inwestorów.

SPIS LITERATURY

- Etel L., Liszewski G., *Podatki majątkowe w Polsce – wybrane problemy, Kancelaria Sejmu*, Biuro Studiów i Ekspertyz, Raport nr 2009, Warszawa 2002,
- Etel L., *Podatek od nieruchomości, komentarz*, Warszawa 2012,
- Gomułowicz A., Małecki J., *Podatki i prawo podatkowe*, Poznań 1998,
- Grabowiecka W., *Podatek od nieruchomości i opłata eksploatacyjna jako instrumenty wspierania rozwoju lokalnego na przykładzie zagłębia miedziowego*, Poznań 2008,
- Grabowiecka W., Słodowa-Hełpa M., *Podatek od nieruchomości jako przedmiot konfliktów między gminami a płatnikami (studium przypadku)*,
- Hanusz A., *Podatek od nieruchomości [w:] Dochody budżetu jednostek samorządu terytorialnego*, A. Hanusz, A. Niezgoda, P. Czerski (red.), Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009,
- Kosikowski C., Ruśkowski E. (red.), *Finanse publiczne i prawo finansowe*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2003,
- Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. 1991, nr 9 poz. 31 ze zm.)